

Pamięć autobiograficzna

Autobiographical memory

¹ Klinika Zaburzeń Afektywnych i Psychotycznych Katedry Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego w Łodzi.

Kierownik Kliniki: prof. dr hab. n. med. Jolanta Rabe-Jabłońska

² Samodzielna Pracownia Psychologii Klinicznej Instytutu „Centrum Zdrowia Matki Polki” w Łodzi

Correspondence to: Aleksandra Walczak, Klinika Zaburzeń Afektywnych i Psychotycznych, I Katedra Psychiatrii Uniwersytetu Medycznego w Łodzi, ul. Czechosłowacka 8/10, 92-216 Łódź, tel. kom.: 791 611 818, e-mail: lwalczak@wp.pl

Source of financing: Department own sources

Streszczenie

Pojęcie *pamięć autobiograficzna* (PA) pojawiło się w dysertacjach naukowych w latach 80. XX wieku. Jest ono definiowane jako pamięć indywidualnej przeszłości, którą zalicza się głównie do pamięci trwałej, deklaratywnej. Składa się z elementów epizodycznych i semantycznych, a niektórzy badacze wręcz określają PA jako specjalny przypadek pamięci epizodycznej. Celem niniejszej pracy jest przybliżenie pojęcia PA wraz z jej wybranymi koncepcjami, funkcjami, neurobiologicznymi podstawami oraz metodami badania. W pracy zostały przedstawione najpopularniejsze sposoby rozumienia PA. W pierwszej opisaną koncepcji widać wyraźny wpływ dokonanego przez Tulvinga podziału pamięci deklaratywnej na epizodyczną i semantyczną, w drugiej zaś następuje podział składowych PA na wspomnienia autobiograficzne oraz bazę danych autobiograficznych. W niniejszej pracy przedstawiono także funkcje PA, w tym między innymi ich podział zaprezentowany przez Maruszewskiego na takie jak: informacyjna, komunikacyjna, interpersonalna, motywacyjno-emocjonalna oraz organizacyjna. Opisano również struktury odpowiedzialne za właściwe funkcjonowanie tejże pamięci, między innymi hipokamp oraz wzgórce, a także skutki ich uszkodzenia. Scharakteryzowano wybrane metody badania pamięci autobiograficznej, między innymi najstarszą metodę swobodnych skojarzeń Galtona, metodę kierowanych skojarzeń Crovitz i Schiffmana, wywiad do badania pamięci autobiograficznej (AMI) oraz test do badania pamięci autobiograficznej (AMT). Choć pojęcie PA jest relatywnie nowe, stanowi przedmiot zainteresowania wielu badaczy, co świadczy o jego doniosłej roli w życiu człowieka, choćby ze względu na umożliwienie nawiązywania i podtrzymywania kontaktów z innymi.

Słowa kluczowe: pamięć długotrwała, pamięć deklaratywna, pamięć semantyczna, pamięć epizodyczna, pamięć autobiograficzna

Summary

The term of autobiographical memory (AM) started to occur in scientific papers in the eighties of the 20th century. It has been defined by Tulving as a memory of individual past and mostly described as long-term, declarative memory. It comprises episodic and semantic elements, some researchers even claim that AM is a special case of episodic memory. The aim of this study is to introduce the issue of AM along with its chosen concepts, functions, neurobiological basis and assessment methods. The most popular concepts of AM have been described in this paper. In the first one a distinct influence of Tulving's division of declarative memory into episodic and semantic memory is shown. The author of the second concept claims that AM comprises autobiographical memories and autobiographical database. This study describes also the functions of AM with the classification presented by Maruszewski, choosing such functions as informative, communicative, interpersonal, motivating-emotional and organizational one. The parts of brain structures responsible for its correct functioning, i.a. hippocampus or thalamus have also been characterised along with the results of its malfunctioning as well as chosen assessment methods of AM, which are i.a. the oldest – Galton technique, Crovitz and Schiffman technique, Autobiographical Memory Interview (AMI) and the Autobiographical Memory Test (AMT). Despite the fact that the term of AM is relatively new, it is the subject of interest of many researchers, which shows its great role in human life, if only because it enables the establishment and maintenance of relations with other people.

Key words: long-term memory, declarative memory, semantic memory, episodic memory, autobiographical memory

WSTĘP

Prekursorem badań nad zagadnieniem pamięci autobiograficznej (PA) był sir Francis Galton⁽¹⁾, który prowadził swoje badania pod koniec XIX wieku. Jednak pierwsze dysertacje naukowe na temat tego procesu kognitywnego pojawiły się stosunkowo późno, bo dopiero pod koniec XX wieku w pracach Tulvinga^(2,3). PA stanowi więc *novum* na niwie naukowej w zakresie psychologii.

PRZEGLĄD KONCEPCJI PAMIĘCI AUTOBIOGRAFICZNEJ

Za Tulvingiem PA charakteryzowana jest jako pamięć indywidualnej przeszłości⁽³⁾. Jej immanentnymi cechami są wspomnienia oraz uczucie ponownego przeżywania⁽⁴⁻⁶⁾.

Choć wspomnienia zwane autobiograficznymi za Conwayem i Pleydellem-Pearcem⁽⁷⁾ można zaliczyć do pamięci operacyjnej, to PA klasyfikuje się przede wszystkim jako pamięć trwałą, deklaratywną⁽²⁾, składającą się z elementów epizodycznych oraz semantycznych. Pierwsze z nich odnoszą się do zdarzeń, które miały miejsce w określonym kontekście czasowo-przestrzennym^(8,9). Zawierają one świadome, specyficzne wspomnienia dotyczące własnej przeszłości, uczuciowo-wzrokowe szczegóły wydarzeń oraz myśli i odczucia im towarzyszące. Cechą charakterystyczną komponentu epizodycznego PA jest zdolność ponownego przeżywania oraz związana z nią samoświadomość (*autonoetic awareness*).

Komponent semantyczny PA jest niezależny od czasu i związany ze świadomością intelektualną (*noetic consciousness*)⁽¹⁰⁾. Dzięki niemu jednostka jest zdolna odtwarzać ogólne fakty na temat świata oraz osobistych wydarzeń bez ponownego doświadczenia dokładnego kontekstu, jak ma to miejsce w komponencie epizodycznym.

W PA elementy epizodyczne przeważają nad semantycznymi, a niekiedy opisywany proces kognitywny jest wręcz określany jako specjalny *casus* pamięci epizodycznej⁽¹¹⁾. Do dychotomicznego ujęcia PA przyczyniły się prace Tulvinga na temat pamięci epizodycznej i semantycznej traktowanych jako niezależne systemy⁽³⁾.

Inną koncepcję przedstawił Conway, wyróżniając dwie składowe PA: wspomnienia autobiograficzne oraz bazę wiedzy autobiograficznej⁽¹²⁾. Pierwsza z nich definiowana jest przez autora jako nietrwała konstrukcja umysłowa, tworzona z informacji znajdujących się w bazie danych autobiograficznych. W drugiej wyróżnia się trzy typy baz danych, rodzajów wiedzy autobiograficznej o różnym poziomie specyfikacji. Są nimi: pamięć okresów życia, pamięć zdarzeń ogólnych oraz pamięć zdarzeń specyficznych^(2,7,12).

Pamięć okresów życia jest wysoko schematyzowana, obejmuje najszersze przedziały czasowe (np. okres studiów) oraz zawiera reprezentacje osób znaczących (pierwszy szef), podczas gdy pamięć zdarzeń ogólnych zawiera bardziej specyficzne informacje, obejmuje krótsze okresy (np. wyjście do kina). Trzeci rodzaj wiedzy autobiograficznej zawiera wyraziste dane percepcyjne⁽²⁾, tj. obrazy, szczegóły uczuciowe wydarzeń (np. pierwszy dzień w pracy).

W koncepcji Conwaya⁽¹³⁾ szczegółowo zapamiętane wydarzenia, bogate w detale wzrokowo-uczuciowe, zostają przesyłane do PA, pod warunkiem że można je przyłączyć do ogólnej wiedzy autobiograficznej. Z kolei ich wydobywanie jest zależne od odzyskiwania informacji uczuciowo-wzrokowych z wyobrażeniem odgrywającym znaczącą rolę.

Warto również zaznaczyć, iż PA ma charakter hierarchiczny^(14,15). Na poziomie najogólniejszym zapamiętywane są główne fazy życia, które z kolei dzielą się na mniejsze podfazy. Niektóre epizody, o subiektywnie bardzo wysokim stopniu ważności dla jednostki, są zapamiętywane również niezależnie od przedstawionej wyżej struktury, tj. pod kątem czasowo-szczegółowym. Badania dowodzą również, iż istnieje większa skłonność do wydobywania zdarzeń o walencji pozytywnej⁽¹⁶⁾, co jest wynikiem dążenia jednostki do zachowania dobrostanu psychofizycznego⁽¹⁷⁾.

Jak wynika z wyżej przedstawionych koncepcji, materiał przechowywany w PA charakteryzuje się swoistością. Jego cechami przedstawionymi przez Maruszewskiego⁽²⁾, a omówionymi powyżej są: udział elementów semantycznych i epizodycznych, organizacja wewnętrzna, powiązanie zapamiętywanego materiału z kontekstem, stopień emotogenności (ładunku emocjonalnego) i stopień „preparacji” (konkretyzacji).

FUNKCJE PAMIĘCI AUTOBIOGRAFICZNEJ

Najogólniejszy podział uwzględnia funkcje intrapersonalne i interpersonalne PA⁽¹⁸⁾. Maruszewski⁽²⁾ z kolei przedstawia bardziej szczegółową klasyfikację, wyróżniając funkcje: informacyjną, komunikacyjną, interpersonalną, motywacyjno-emocjonalną oraz organizacyjną.

Funkcja informacyjna pomaga jednostce między innymi w podejmowaniu decyzji, gdyż pozwala na wydobywanie informacji dotyczących własnego postępowania i podjęcie takich działań w codziennym funkcjonowaniu, jakie przyniosą korzyści. Z kolei funkcja komunikacyjna umożliwia nawiązywanie kontaktów na podstawie wiedzy czerpanej ze wspomnień, a dotyczącej swojej tożsamości, pozycji, przeżyć. Funkcja interpersonalna pozwala ludziom wytwarzać, utrzymywać i kształtować silne związki⁽²⁾. Więż taka kształtuje się między innymi dzięki rozmowom na temat wspólnie przeżytej przeszłości.

PA pełni również funkcję motywacyjno-emocjonalną, która charakteryzuje się ustalaniem przez jednostkę celów oraz sposobów ich realizacji na podstawie posiadanych doświadczeń. Funkcja organizacyjna tego procesu kognitywnego porządkuje informacje według dwóch kryteriów:

- kryterium ekonomii zapisu i ekonomii odtwarzania;
- kryterium społecznej akceptowalności⁽²⁾.

Pierwsze z nich wskazuje, iż informacje są zapisywane w formie schematów, co ułatwia proces zapisu, a następnie odtwarzania. Kryterium społecznej akceptowalności selekcjonuje informacje ze względu na treść w zależności od obowiązujących norm kulturowych.

NEUROBIOLOGICZNE PODSTAWY I ZABURZENIA PAMIĘCI AUTOBIOGRAFICZNEJ

PA zaliczana jest głównie do pamięci trwałej, deklaratywnej. Klinicyści konstatują, iż za prawidłowe funkcjonowanie tejże odpowiedzialne są głównie: przyśrodkowe części płatów skroniowych, międzymózgowie oraz przedczołowe okolice mózgu⁽¹⁹⁾ (uściślając, są to głównie hipokamp, ciało migdałowe oraz wzgórze). Uszkodzenie wyżej wymienionych struktur prowadzi do zaburzeń PA o charakterze niepamięci – amnezji wstecznej (*amnesia retrograda*) bądź następczej (*anterograda*), tworząc obraz kliniczny różnorodnych chorób, np. choroby Alzheimera, zespołu Korsakowa (uszkodzenie międzymózgowia), zespołu Milner (uszkodzenie przyśrodkowych części płatów skroniowych) lub związanych z uszkodzeniem podstaw przodomózgowia. Jak wskazują badania Baddeleya i Wilson⁽²⁰⁾, chorzy cierpiący na drugi z wymienionych zespołów charakteryzowali się częściową utratą pamięci autobiograficznej, przy zachowanej tej dotyczącej okresu przed chorobą.

W poszczególnych wynikach badań pacjentów z zaburzeniami pamięci występują różnice. Część naukowców twierdzi, iż na pamięć epizodyczną wpływa integralność systemu limbiczno-międzymózgowego, podczas gdy pamięć semantyczna zależy od kory mózgowej⁽²¹⁾. Według tego poglądu są więc one niezależne. Inni naukowcy konstatują⁽⁸⁾, że zarówno pamięć epizodyczna, jak i semantyczna zależą od integralności przyśrodkowych części płatów skroniowych i przyśrodkowych struktur międzymózgowych oraz że pamięć epizodyczna zależy dodatkowo od płatów czołowych. Wniosek taki wysnuto na podstawie badań pacjentów, u których amnezja wystąpiła we wczesnym dzieciństwie.

Z poglądem o niezależności pamięci semantycznej i epizodycznej zgadza się Tulving, który na podstawie badań pacjentów amnestycznych stwierdził⁽²²⁾, iż pomimo uszkodzenia przyśrodkowych części płatów skroniowych oraz struktur międzymózgowych posiadają oni zdolność uczenia się treści semantycznych po dużej ilości powtórzeń. Pamięć epizodyczna nie jest więc niezbędna do kształtowania się pamięci semantycznej. Scoville i Milner⁽²³⁾, badając pacjentów z usuniętą środkową częścią płata skroniowego, wykazali również, że ci zachowują jedynie wczesne wspomnienia i zdolności techniczne oraz że stopień utraty pamięci zależy od wielkości usuniętej części hipokampa, co świadczy o jego kluczowej roli w prawidłowym funkcjonowaniu tejże.

METODY BADANIA PAMIĘCI AUTOBIOGRAFICZNEJ

Spośród metod badania PA na potrzeby niniejszej pracy wybrano i poniżej krótko scharakteryzowano jedynie niektóre z nich. Najstarszym narzędziem jest metoda swobodnych skojarzeń Galtona. *Modus operandi* polega na wymienieniu przez badanego jak największej liczby skojarzeń związanych z podanym słowem, jak również określeniu miejsca i czasu danego wspomnienia. Ma ona więc charakter otwarty i nie zawsze gwarantuje przywołanie wspomnień autobiograficznych.

Jej modyfikacją jest obecnie bardzo często używana metoda kierowanych skojarzeń Crovitz'a i Schiffmana, w której pacjent otrzymuje listę słów, a następnie jest proszony o podawanie związanych z nimi specyficznych zdarzeń z życia. Badacz podczas procedury musi zwracać jednak uwagę, aby nie były to informacje o charakterze ogólnym⁽²⁾.

Do oceny PA służą również specjalnie przygotowane do tego celu wywiady i testy, np. AMI (Autobiographical Memory Interview)⁽²⁴⁾ czy AMT (Autobiographical Memory Test)⁽²⁵⁾.

Pierwszy z nich obejmuje trzy okresy życia człowieka: dzieciństwo, wczesną dorosłość i obecne życie. Badany odpowiada na sekwencję pytań dotyczących na przykład jego miejsca zamieszkania z określonego okresu, jak również jest proszony o przypomnienie sobie zdarzenia, które szczególnie zapamiętał. Wywiad zawiera więc elementy semantyczne dotyczące własnej osoby, a także epizodyczne.

AMT jest testem, w którym pacjenci są proszeni o odtworzenie zdarzenia z życia kojarzącego się ze słowami o różnym ładunku emocjonalnym (zwykle jedynie pozytywnym i negatywnym), z określonym limitem czasu na jedno słowo. Służy on do oceny stopnia specyficzności przywoływanych wspomnień.

Warto również wspomnieć, iż do badania pamięci klinicyści używają także pozytonowej emisyjnej tomografii komputerowej (PET) oraz czynnościowego rezonansu magnetycznego (CRM), za pomocą których zauważono między innymi wzrost aktywności przyśrodkowo-skroniowych części mózgu podczas operacji na magazynach pamięci epizodycznej.

PODSUMOWANIE

Chociaż z obecności PA musiano sobie zdawać sprawę już w dawnych czasach, podczas opisywania chociażby różnorodnych zdarzeń, to na niwie naukowej jest ona pojęciem stosunkowo nowym. Pełni niezbędne funkcje, umożliwiające jednostce prawidłową egzystencję, gromadząc samowiedzę, jak również umożliwiając nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktów interpersonalnych. Wiedza na temat PA przyczynia się również do właściwej diagnozy różnorodnych urazów i dysfunkcji struktur mózgowych, co pozwala często na szybsze postawienie właściwej diagnozy. Wszystkie wymienione czynniki sprawiają, iż jej charakter oraz funkcje są niezmiennie przedmiotem zainteresowania szerokiego grona badaczy.

PIŚMIENNICTWO: BIBLIOGRAPHY:

1. Draaisma D.: Dlaczego życie płynie szybciej, gdy się starzejemy. Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 2006.
2. Maruszewski T.: Pamięć autobiograficzna. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
3. Tulving E.: Episodic and semantic memory. W: Tulving E., Donaldson W. (red.): Organization of memory. Academic Press, New York 1972: 382-403.
4. Rubin D.C., Schrauf R.W., Greenberg D.L.: Belief and recollection of autobiographical memories. Mem. Cognit. 2003; 31: 887-901.

5. Brewer W.F.: What is recollective memory? W: Rubin D.C. (red.): *Remembering our past: Studies in autobiographical memory*. Cambridge University Press, Cambridge 1996: 19-66.
6. Greenberg D.L., Rubin D.C.: The neuropsychology of autobiographical memory. *Cortex* 2003; 39: 687-728.
7. Conway M.A., Pleydell-Pearce C.W.: The construction of autobiographical memories in the self-memory system. *Psychol. Rev.* 2000; 107: 261-288.
8. Squire L.R., Zola S.M.: Episodic memory, semantic memory and amnesia. *Hippocampus* 1998; 8: 205-211.
9. Gilboa A.: Autobiographical and episodic memory – one and the same? Evidence from prefrontal activation in neuroimaging studies. *Neuropsychologia* 2004; 42: 1336-1349.
10. Piolino P., Desgranges B., Eustache F.: Episodic autobiographical memories over the course of time: cognitive, neuropsychological and neuroimaging findings. *Neuropsychologia* 2009; 47: 2314-2329.
11. Gardiner J.M.: Episodic memory and autoeitic consciousness: a first-person approach. *Philos. Trans. R. Soc. Lond. B Biol. Sci.* 2001; 356: 1351-1361.
12. Conway M.A.: Episodic memories. *Neuropsychologia* 2009; 47: 2305-2313.
13. Conway M.A.: Sensory-perceptual episodic memory and its context: autobiographical memory. *Philos. Trans. R. Soc. Lond. B Biol. Sci.* 2001; 356: 1375-1384.
14. Maruszewski T.: Pamięć autobiograficzna jako podstawa tworzenia doświadczenia indywidualnego. W: Strelau J. (red.): *Psychologia, podręcznik akademicki. Tom 2*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000: 165-182.
15. Williams J.M.G., Teasdale J.D., Segal Z.V., Soulsby J.: Mindfulness-based cognitive therapy reduces overgeneral autobiographical memory in formerly depressed patients. *J. Abnorm. Psychol.* 2000; 109: 150-155.
16. Linton M.: Ways of searching and the contents of memory. W: Rubin D.C. (red.): *Autobiographical Memory*. Cambridge University Press, Cambridge 1986: 50-67.
17. Antonowsky A.: Poczucie koherencji jako determinanta zdrowia. W: Heszen-Niejodek I., Sęk H. (red.): *Psychologia zdrowia*. PWN, Warszawa 1997: 206-231.
18. Robinson J.A.: First experience memories: contents and function in personal histories. W: Conway M.A., Rubin D.C., Spinner H., Wagenaar W. (red.): *Theoretical perspectives on autobiographical memory*. Kluwer Academic, Dordrecht 1992: 223-239. Za: Maruszewski T.: *Pamięć autobiograficzna*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005: 78.
19. Kowalska D.M., Kuśmierek P.: Anatomiczne podstawy pamięci. W: Górska T., Grabowska A., Zagrodzka J. (red.): *Mózg a zachowanie*. PWN, Warszawa 2006.
20. Baddeley A.D., Wilson B.: Amnesia, autobiographical memory and confabulation. W: Rubin D.C. (red.): *Autobiographical memory*. Cambridge University Press, Cambridge 1986: 225-252.
21. Lewandowska A., Raczkiwiak L., Dembińska D., Rybakowski J.: Ocena pamięci autobiograficznej u pacjentki deklarującej jej całkowitą utratę – opis przypadku. *Neuropsychiatr. Neuropsychol.* 2009; 4: 150-159.
22. Tulving E.: Concepts in human memory. W: Squire L.R., Weinberger N.M., Lynch G., McGaugh J. (red.): *Memory: organization and locus of change*. Oxford University Press, New York 1991: 3-32. Za: Squire L.R., Zola S.M.: Episodic memory, semantic memory and amnesia. *Hippocampus* 1998; 8: 205-211.
23. Scoville W.B., Milner B.: Loss of recent memory after bilateral hippocampal lesions. *J. Neuropsychiatry Clin. Neurosci.* 2000; 12: 103-113.
24. Kopelman M., Wilson B., Baddeley A.: *The autobiographical memory interview, manual*. Pearson Assessment, London 1990.
25. Griffith J.W., Summer J.A., Debeer E. i wsp.: An item response theory/confirmatory factor analysis of the Autobiographical Memory Test. *Memory* 2009; 17: 609-623.